

ความตายในคริสต์ศาสนา

ในยุคสมัยปัจจุบัน การดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นเปรียบเสมือนเส้นด้ายที่แขวนอยู่ระหว่างการแสวงหาทางวัตถุและการบรรลุความสุขด้านจิตวิญญาณ แนวทางแรกนั้นอาจเป็นจุดมุ่งหมายเบื้องต้นที่คนในวัยหนุ่มสาวและกลางคนล้วนแสวงหา เนื่องจากปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตต่างก็ต้องการเงินตราเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนให้ได้มาซึ่งวัตถุทั้งจำเป็นและเกินจำเป็นทั้งสิ้น การมุ่งสู่การแข่งขันกันทางด้านวัตถุ ทำให้หลายคนละเลยด้านของจิตวิญญาณและความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันของเพื่อนมนุษย์

การเกิด ความชรา การเจ็บป่วย และความตาย ถือเป็นวัฏจักรชีวิตอันยากจะหลีกเลี่ยงได้ในมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม และนับเนื่องกันว่าเป็นทุกข้ออย่างหนึ่งที่เรากำลังเผชิญหน้ากับมันอย่างมีสติระลึกรู้ ศาสนธรรมถือเป็นประตูไปสู่เส้นทางที่ดี เพราะศาสนาทุกศาสนาถือเอามิติทางจิตวิญญาณเป็นสำคัญ

รายงานวิจัยฉบับนี้ เป็นการศึกษามิติทางศาสนธรรมในศาสนาคริสต์ว่า มีปรัชญา พิธีกรรม และวิถีการปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ป่วยใกล้ตาย ปลูกปลอบขวัญและกำลังใจของญาติและสมาชิกในครอบครัว ตลอดจนการปรับประยุกต์มิติทางจิตวิญญาณของคริสต์ศาสนาเข้ากับประเพณีท้องถิ่นของไทยอย่างไรบ้าง

แนวคิดเรื่องศาสนาและพิธีกรรมในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย

คริสต์ศาสนาถูกนำเข้ามายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมกับชาวตะวันตก ที่นำระบบเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร และการเผยแพร่วัฒนธรรมตะวันตกมาสู่สังคมไทย ระยะแรกของการเผยแพร่คริสต์ศาสนาได้ก่อให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างผู้ที่นับถือคริสต์ศาสนากับคนทั่วไป อันเนื่องมาจากหลักคำสอน การประกอบศาสนพิธีและระเบียบข้อบังคับทางศาสนาที่ไม่อนุญาตให้คริสต์ชนเข้าร่วมพิธีกรรมความเชื่อของศาสนาอื่น ตลอดจนทัศนคติต่อผู้นับถือศาสนาอื่น ทำให้คริสต์ชนมักอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และปิดกั้นตนเองจากผู้ที่ไม่นับถือพระเจ้า

อย่างไรก็ตาม ท่าทีและทัศนคติของคริสต์ศาสนาต่อความเชื่อหรือศาสนาอื่น ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป หลังจากการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 (พ.ศ.2505-2508) ภายใต้การนำของนิกายโรมันคาทอลิก ส่งผลให้เกิดการยอมรับการดำรงอยู่ของศาสนาอื่น และให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวของสภาพสังคมวัฒนธรรมมากขึ้น ซึ่งการปรับท่าทีของวาติกันส่งผลให้คริสต์ชนมีอิสระในการดำรงชีวิตมากขึ้น ช่องว่างระหว่างศาสนาก็น้อยลง คริสต์ชนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของศาสนาอื่น ๆ ได้ในระดับสังเกตการณ์ แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้กระทำการที่ขัดต่อทบบัญญัติทางคริสต์ศาสนาได้ เช่น กราบไหว้รูปเคารพ การรับศีลของศาสนาอื่น เป็นต้น

กระบวนการเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทย เริ่มที่ชาวจีนและชนกลุ่มน้อยในประเทศเป็นเป้าหมายแรกเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งกับรัฐไทยอย่างชัดเจนเกินไป โดยปรับความเชื่อทางคริสต์ศาสนา

เข้ากับระบบความเชื่อเดิมและวิถีชีวิตท้องถิ่น¹ อาทิ การสอนศาสนาด้วยบทสวดที่เป็นภาษาจีน และการแต่งตั้งซินแซหรือผู้รู้ในชุมชนสามารถอ่านออกเขียนได้เป็นผู้สอนศาสนา และเป็นผู้นำการปฏิบัติศาสนกิจ เนื่องจากความรู้ทางภาษาจีนและความเข้าใจประเพณีจีนของบาทหลวงมิชชันนารีชาวตะวันตกมีจำกัด²

กรณีของพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย ในงานศึกษาชิ้นนี้ จะกล่าวย้อนถึงหลักความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ ชีวิต และความตายในแนวคิดของคริสต์ศาสนา และการปรับประยุกต์ประเพณีงานศพในแนวทางของคริสต์ศาสนามาใช้ในบริบทสังคมไทย

โดยหลักการเบื้องต้นที่คริสตชนเข้าใจกันแก่นแท้ของมนุษย์อยู่ที่ศักดิ์ศรี ในฐานะที่ถูกสร้างให้เป็นพระฉายาและเป็นความเหมือนกับพระเจ้าด้วยกันทุกคน และเห็นได้ว่าคุณค่าและความหมายของมนุษย์จึงอยู่ที่การเป็นมนุษย์ที่มาจากพระเจ้าและมุ่งสู่พระเจ้า มนุษย์ต้องมีสำนึกและมีความรับผิดชอบในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ (Community) ดังนั้น จึงต้องเอาใจใส่ชีวิตตนเองและปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นด้วย เพื่อมุ่งหน้าสู่จุดหมายปลายทางของชีวิตซึ่งเป็นสิ่งที่พระเจ้ากำหนดไว้³

ศักดิ์ศรีของมนุษย์จึงอยู่ที่การมีความสัมพันธ์กับพระเจ้า ไม่เพียงในฐานะที่พระองค์เป็นจุดเริ่มต้นของชีวิต แต่ยังมีความสัมพันธ์กับพระเจ้าในฐานะที่พระองค์เป็นจุดหมายปลายทางของชีวิต ด้วยการใช้ศักยภาพที่มนุษย์มีในการสร้างความสัมพันธ์กับพระเจ้า การที่มนุษย์เป็นฉายาของพระเจ้ายังรวมถึง “พันธสัญญา” ที่พระเจ้าทรงมอบให้แก่มนุษย์ตั้งแต่ทรงแรกสร้างว่า “จะทรงมอบชีวิตที่สมบูรณ์ (Perfect Life) ในภายหน้า”⁴

ความทุกข์ ความเจ็บป่วยและความตาย จึงถือเป็นการลงโทษหรือการทดลองของพระเจ้า และเป็นเรื่อง “เร้นลับ” ที่มนุษย์เองไม่สามารถหาคำอธิบายได้ทั้งหมด จึงไม่ใช่การหา “คำอธิบาย” แต่เป็นการแสวงหา “ความหมาย” ของเรื่องเหล่านี้มากกว่าและชาวคริสต์พบความหมายนี้ในชีวิตของพระเยซูเอง พระองค์ทรงรับทรมานและสิ้นพระชนม์บนไม้กางเขน⁵ นอกจากนี้แล้ว ความทุกข์ทรมานและความเจ็บปวดทั้งหลายยังเป็นเครื่องเตือนสติว่า มนุษย์เราอ่อนแอและเป็นแต่ความว่างเปล่าไม่ได้มีกำลังวิเศษแต่ประการใด อาจเจ็บไข้ได้ป่วยและมีความทุกข์ได้เสมอ จึงไม่ควรหลงลืมตัวขาดความเชื่อและไว้วางใจในพระเจ้า คิดว่าตนสามารถทำทุกอย่างได้โดยลำพัง ในเวลาเดียวกันความทุกข์ทรมานก็ไม่

¹ รุ่งนภา พรหมณวงศ์ .การอ้างชาติพันธุ์ของชุมชนชาวจีนคาทอลิกผ่านพิธีศพ: กรณีศึกษาชุมชนคาทอลิกบ้านบางนกแขวก ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร 2544, น.3.

² รุ่งนภา พรหมณวงศ์ ,อ้างแล้ว. น.18-19.

³ บาทหลวงวุฒิชัย อ่องนาวา “ ‘มนุษย์คือบุคคลผู้เป็นฉายาของพระเจ้า’ แนวคิดเรื่องมนุษย์ของพระสันตปาปา ยอห์น ปอล ที่ 2” *แสงธรรมปริทัศน์*. ๑.3 (กันยายน-ธันวาคม) 2548/2005, น.2.

⁴ Dominum et Vivificantem 1986: 34 อ้างใน บาทหลวงวุฒิชัย อ่องนาวา, เรื่องเดียวกัน , น.5.

⁵ เสรี พงศ์พิศ . *ศาสนาคริสต์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2531, น.153.

ใช้เรื่อง “ส่วนตัว” มีความหมายเพื่อส่วนร่วมเช่นเดียวกับความทุกข์ทรมานของพระเจ้า หากสามารถเข้าใจความหมายของความทุกข์ทรมานได้ คนก็จะอยู่กับทุกข์ได้โดย “ไม่ทุกข์” เพราะสามารถเอาชนะความทุกข์ได้แล้ว

ความตายเป็นเรื่องลึกลับ ไม่มีใครรู้ว่ามาเมื่อใด เป็นเรื่องที่มนุษย์เกรงกลัว ความตายไม่มีคุณค่าในตนเองแต่อยู่ที่จุดหมายของความตายมากกว่า แต่ความเข้าใจเรื่องความตายก็ได้เปลี่ยนไปเมื่อพระเยซูคริสต์ได้ทรงเอาชนะความตายได้ด้วยการกลับคืนชีพของพระองค์ ทำให้ชาวคริสต์ถือว่า ความตายเป็นแค่ “ทางผ่าน” แล้วชีวิตใหม่ก็เกิดขึ้นพร้อมกับอาณาจักรใหม่ ความเชื่อเช่นนี้ทำให้ชาวคริสต์ไม่กลัวตายอีกต่อไป กล้าเผชิญกับความยากลำบากและการเปียดเบียนต่าง ๆ ยอมสละชีวิตเพื่อเป็นพยานความเชื่อต่อ “พระคริสต์”⁶

ดังนั้น ความเป็นมนุษย์ที่แท้คือ การพัฒนาชีวิตของตนให้สมบูรณ์ด้วยการปกป้องชีวิตและศักดิ์ศรีของผู้อื่น เพื่อมุ่งหน้าสู่ปลายทางของชีวิตซึ่งเป็นสิ่งที่พระเจ้ากำหนดไว้ เนื่องจากพระเจ้าคือพระเจ้าผู้ไถ่มนุษย์ออกจากความเป็นทาสของบาป ความตาย พระองค์คือหนทางเดียวไปสู่ความรอด การที่พระเจ้าทรงรับธรรมชาติมนุษย์ไม่ได้อยู่ที่การบังเกิดเท่านั้น แต่รวมถึงการรับทรมาน การสิ้นพระชนม์ และการกลับคืนชีพ⁷ ซึ่งนอกจากความต้องการกินอิ่มนอนอุ่นหรือสุขทางกายแล้ว ความต้องการทางจิตวิญญาณมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะเมื่อนามาประยุกต์ใช้เป็นหลักการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย

ความต้องการของจิตวิญญาณหมายถึง ความต้องการที่จะปฏิบัติกิจกรรมด้านศาสนาที่ตนนับถือ หรือความต้องการที่จะปฏิบัติในสิ่งที่ตนเองเชื่อว่าเป็นสิ่งดี และหลีกเลี่ยงสิ่งที่ชั่ว⁸ โดย Bernard Matray⁹ อธิบายขยายความหมายของความต้องการด้านจิตวิญญาณของ Henderson โดยกล่าวว่า “ความต้องการด้านจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่อยู่ในมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์เป็นผู้นับถือศาสนา ซึ่งศาสนาผูกมัดให้เขาปฏิบัติในสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับการยอมรับจากประเพณี นอกนั้น ความต้องการด้านจิตวิญญาณยังเกี่ยวกับมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติศีลธรรม ซึ่งศีลธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ตัดสินใจกระทำซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความดีและความชั่ว ทั้งสองสิ่งนี้มีอิทธิพลต่อมิติแห่งความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงในมนุษย์ทุกคน ที่พวกเขาจะต้องบรรลุถึง ไม่ว่าจะเป็นผู้ป่วย หรือผู้ที่มีสุขภาพดีก็ตาม”

อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ที่เขียนรวบรวมรูปแบบต่าง ๆ ของความต้องการด้านจิตวิญญาณ ของผู้ป่วยในระยะสุดท้าย¹⁰ ดังต่อไปนี้

⁶ เสรี พงศ์พิศ , อ้างแล้ว. น.155.

⁷ เสรี พงศ์พิศ. ศาสนาคริสต์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531, น.201.

⁸ Henderson V. 1977 อ้างใน บาทหลวงเชิดชัย เลิศจิตรเลขา. “ความต้องการและการอภิบาลด้านจิตวิญญาณในผู้ป่วยที่ใกล้ตาย” *แสงธรรมปริทัศน์*. ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2546/2003, น.27.

⁹ Matray B., 1993 อ้างใน บาทหลวงเชิดชัย เลิศจิตรเลขา. “ความต้องการและการอภิบาลด้านจิตวิญญาณในผู้ป่วยที่ใกล้ตาย” *แสงธรรมปริทัศน์*. ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2546/2003, น.27.

¹⁰ Brusco A., 1996 อ้างใน บาทหลวงเชิดชัย เลิศจิตรเลขา, *เรื่องเดียวกัน*, น.27.

ความต้องการที่จะได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นบุคคล เนื่องจากผู้ป่วยในระยะสุดท้ายมักมีความรู้สึกที่ตนเองถูกคุมคามไม่ว่าร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ จากวิธีการรักษาพยาบาลในผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ใช้เครื่องมือต่าง ๆ ที่ทันสมัย ผู้ป่วยจะรู้สึกว่าตกอยู่ภายใต้อำนาจบางสิ่งบางอย่างที่ตนเองไม่สามารถเอาชนะได้ จากสถานการณ์ดังกล่าวผู้ป่วยมีความต้องการที่จะได้รับการดูแลปฏิบัติในฐานะที่เป็นบุคคล¹¹ ซึ่งแสดงออกได้หลากหลายรูปแบบ เช่น ความกลัว ไม่สามารถอยู่ตามลำพังได้ เพราะกลัวถูกทอดทิ้ง ความโศกเศร้าเมื่อกำลังเผชิญในสิ่งที่ตนเองไม่สามารถคาดการณ์ได้ในอนาคต ความระแวงสงสัยในวิธีการรักษา ความอ่อนแอในด้านจิตใจ และการเรียกร้องญาติให้เป็นผู้อยู่ใกล้ชิด

ความต้องการค้นพบความหมายของชีวิตและประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาของผู้ป่วย สิ่งสำคัญสำหรับผู้ป่วยในระยะนี้คือ การค้นพบความหมายของชีวิตในอดีตที่ผ่านมา โดยผู้ป่วยอาจจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม การค้นพบความหมายของการดำเนินชีวิตที่ผ่านมาในอดีตของผู้ป่วยว่าประสบความสำเร็จในชีวิตหรือล้มเหลวในชีวิตอย่างไร แม้แต่ในผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่มีอดีตชีวิตที่ล้มเหลว การตระหนักถึงความหมายของชีวิตในขณะที่เหลืออยู่ ก็มีความสำคัญอย่างมากสำหรับผู้ป่วย โดยจะเริ่มตั้งคำถามจากสถานการณ์ชีวิตที่ผู้ป่วยกำลังเผชิญอยู่ อาทิ ทำไมต้องมีความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นกับตนเอง ทำไมชีวิตของตนเองไม่ได้รับความยุติธรรม ทำไมต้องเป็นคนที่ต้องทุกข์ทรมาน ชีวิตภายหน้าจะเป็นอย่างไร

ความต้องการที่จะกลับคืนดี ในระยะนี้ผู้ป่วยมีโอกาสรู้สึกสำนึกผิดได้ง่าย ซึ่งผู้ป่วยระยะสุดท้ายบางรายมีความรู้สึกและสำนึกถึงความผิดหนักยากที่จะอภัยได้ ทั้งสำหรับตนเองและผู้อื่นด้วยการแสดงออกแห่งความต้องการในการกลับมาคืนดีอาจจะออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสารภาพถึงความผิดหรือบาปของตน ในการขอรับศีลอภัยบาป หรือศีลแห่งการกลับคืนดี ซึ่งเป็นการคืนดีกับตนเอง คืนดีกับพระเจ้า และการคืนดีกับเพื่อนพี่น้อง โดยอาศัยศาสนบริกรของพระศาสนจักรคือ บาทหลวงคาทอลิก ความต้องการพบบุคคลที่ตนเองต้องการกลับคืนดีอย่างเป็นพิเศษ การให้อโหสิกรรมแก่คนที่เคยเป็นศัตรูกันมาก่อน

ความต้องการที่จะอยู่รวมเป็นหนึ่งเดียว ผู้ป่วยในระยะนี้ที่กำลังเผชิญหน้ากับความตาย และเป็นความตายอย่างสงบ มีความต้องการที่จะมี¹² ผู้ที่อยู่เคียงข้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีผู้ที่อยู่เคียงข้างที่เป็นบุคคลที่เป็นญาติพี่น้อง ผู้ที่ตนเองรักและผู้ที่ตนสามารถไว้วางใจได้ ผู้ป่วยจะรู้สึกมีความสุขและความอบอุ่นที่ได้อยู่ท่ามกลางญาติพี่น้องใกล้ชิด

ความต้องการในสิ่งที่เป็นอมตะ ในผู้ป่วยระยะนี้จะเริ่มตั้งคำถามที่เกี่ยวกับชีวิตหน้า ความเป็นอมตะของชีวิตหน้า ความสุขในชีวิตหน้า ที่สอดคล้องกับความเชื่อด้านศาสนาที่ตนเองนับถืออยู่

¹¹ บาทหลวงเชดชัย เลิศจิตรเลขา , เรื่องเดียวกัน, น.27.

¹² บาทหลวงเชดชัย เลิศจิตรเลขา , เรื่องเดียวกัน, น.28.

ความต้องการที่จะสิ้นชีวิต ในที่สุดเมื่อชีวิตมาถึงจุดสุดท้าย ผู้ป่วยจะมีความต้องการที่จะดับ
ลมหายใจ สิ้นชีวิตอย่างมีความสุข และเมื่อผู้ป่วยมีความสุขใจก็สามารถลาจากโลกนี้ไปอย่างสงบ¹³

กล่าวโดยสรุป คริสตชนมีความเชื่อว่าชีวิตมนุษย์มาจากพระเจ้า ตลอดช่วงการดำเนินชีวิต
พระเจ้าจะให้ปัจจัยที่จะดำเนินชีวิตด้วยความดีไว้ให้ นอกจากนี้ยังเชื่อในเรื่องดวงวิญญาณที่ถาวรใน
โลกหน้า ซึ่งพระเจ้าจะเป็นผู้กำหนดเวลาที่คนจะก้าวไปสู่โลกที่สมบูรณ์กว่านี้ได้อีกเช่นกัน ชีวิตในโลก
นี้เป็นเวลาชั่วคราวเท่านั้น ชาวคริสต์จึงมีทัศนคติต่อความตายว่าไม่ใช่จุดสิ้นสุด แต่เป็นจุดเริ่มต้นสู่
การไปพบพระเจ้า เป็นอีกมิติหนึ่งของชีวิตที่ต่างจากชีวิตปัจจุบัน ดังนั้นจึงต้องดูแลช่วงเวลานี้ ถือเป็น
ช่วงเวลาที่มียิ่ง เพราะเป็นโอกาสสุดท้ายที่คนจะเปลี่ยนแปลงความรู้สึกผิดพลาดเกี่ยวกับการกระทำ
ในอดีตได้ ฉะนั้นจึงไม่เห็นด้วยการฆ่าเพื่อยุติความเจ็บปวด เพราะคนสามารถเปลี่ยนความเจ็บปวด
ความยากลำบาก ความทุกข์ทรมาน และน้ำตาเป็นกุศลได้ เพราะฉะนั้นทุกเวลาของชีวิตจึงต้องให้
โอกาสคนได้เรียนรู้ที่จะทำเช่นนี้ ทุกสัปดาห์ทุกคนจึงต้องไปโบสถ์เพื่อรับศีลและฟังคำสอนเกี่ยวกับเรื่อง
เหล่านี้ เพื่อการดำเนินชีวิตด้วยความดีตลอดเวลา

ขั้นตอนการปฏิบัติในประเทศไทย

ชาวคาทอลิกมีความเชื่อว่า วิญญาณของมนุษย์เป็นสภาวะจิตที่ไม่เสื่อมสลาย วิญญาณ
ประกอบด้วยสติปัญญาและเสรีภาพ ดำรงอยู่ได้ด้วยการประทานของพระเจ้า ซึ่งต่างจากร่างกายที่เป็น
สสารและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ต้องสลายไปตามกาลเวลา ดังนั้น แม้มนุษย์จะตายไปแล้ว แต่ก็
ยังถือว่ามีชีวิตอยู่ เพราะวิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่ตาย

ในเรื่องความตาย ชาวคาทอลิกมีความเชื่อว่า ความตายคือ ภาวะที่ร่างกายและวิญญาณแยก
ออกจากกัน มนุษย์เกิดมาครั้งเดียวและตายครั้งเดียว เมื่อตายลงร่างกายซึ่งเป็นสสารก็สลายกลายเป็น
ธุลีตามเดิม ขณะที่วิญญาณซึ่งแยกจากร่างกายจะถูกนำไปพิพากษาทันทีตามบาปบุญของตน

หากวิญญาณนั้นมีบาปหนัก ด้วยเหตุที่ไม่ยอมรับบัญญัติของพระเจ้า หรือไม่ยอมกลับใจเพื่อ
จะได้ไปอยู่บนสวรรค์ร่วมกับพระองค์แล้ว วิญญาณนั้นย่อมต้องถูกส่งลงนรกไปอยู่ร่วมกับปิศาจ ส่วน
วิญญาณที่มีบาปเพียงเล็กน้อย หรือบาปเบาๆ จะถูกนำไปรับโทษชั่วคราวในสถานไฟชำระ จนกว่าจะ
สิ้นมลทินกลายเป็นวิญญาณบริสุทธิ์แล้วจึงจะได้ไปอยู่ร่วมกับพระเจ้า แต่หากเป็นวิญญาณที่บริสุทธิ์ไร้
มลทิน มีความรักต่อพระเจ้าอย่างซื่อสัตย์และมั่นคง วิญญาณนั้นก็จะได้ไปอยู่ร่วมกับพระเจ้าและมี
ชีวิตเป็นนิรันดร์ร่วมกับพระองค์

ชาวคาทอลิกยังมีความเชื่อในเรื่องการกลับฟื้นคืนชีพภายหลังความตาย กล่าวคือ มนุษย์จะ
ถูกตัดสินโทษบาปของตนครั้งแรกเมื่อตายลง อันเป็นภาวะที่วิญญาณแยกจากร่างกาย และถูกนำ
ไปยังสวรรค์ สถานไฟชำระ หรือนรก ตามบาปบุญของตน

¹³ บาทหลวงเชิดชัย เลิศจิตรเลขา , เรื่องเดียวกัน, น.29.

เมื่อความตายเป็นหนทางสู่ชีวิตใหม่ตามความเชื่อเรื่องการกลับฟื้นคืนชีพ ทำให้ชาวคาทอลิกไม่หวาดกลัวต่อความตาย แต่กลับเชื่อว่าความตายเป็นเครื่องกระตุ้นให้มนุษย์มีความหวังและซื่อสัตย์ต่อพระเจ้า หากมนุษย์เชื่อมั่นในพระเจ้าและมอบความรักให้แก่พระองค์ทั้งชีวิต ผู้นั้นก็จะได้ใกล้ชิดพระเจ้าและมีชีวิตนิรันดร์

ใกล้วาระสุดท้ายของชีวิต ชาวคาทอลิกจะได้รับการรับศีลเจมคนไข้ เป็นการโปรดศีลให้แก่ผู้ซึ่งกำลังป่วยหนักหรือใกล้จะเสียชีวิต เพื่อให้ได้รับพระพรฝ่ายจิตวิญญาณในการอดทน ต่อสู้กับความเจ็บป่วย หรือในกรณีใกล้ตายก็จะเป็นการรับพรก่อนที่จะก้าวสู่อีกมิติหนึ่งของชีวิต ซึ่งก่อนจะประกอบศีลเจมคนเจ็บป่วย บาทหลวงควรสอบถามถึงอาการของเขา เพื่อจะได้ประกอบพิธีอย่างเหมาะสม และจะได้เลือกบทอ่านกับบทภาวนาเท่าที่ทำได้ ควรทำการเตรียมร่วมกับผู้ป่วยและครอบครัวผู้ป่วย พร้อมกับอธิบายความหมายของศีลศักดิ์สิทธิ์ให้เขาเข้าใจ

บาทหลวงควรฟังแก้บาปหรือรับศีลอภัยบาป หรือรับศีลแห่งการคืนดี ถ้าปฏิบัติได้ ควรแก้บาปก่อนพิธีเจม อย่างไรก็ตาม ถ้าคนเจ็บป่วยจะแก้บาปในระหว่างพิธีเจม ก็ให้แก้เมื่อเริ่มพิธี แต่ถ้าไม่แก้ในระหว่างพิธี ก็ควรมีการสารภาพความผิดแทน เนื่องจากคาทอลิกถือว่าศีลแก้บาปหรือศีลอภัยบาป เป็นการสำนึกว่าสิ่งที่เราทำนั้นผิดบาป และบาปที่สำคัญหรือที่เรียกว่าบาปหนักก็คือ การทำบาปต่อเพื่อนมนุษย์ และในชีวิตมนุษย์นั้นเราต้องการการให้อภัย ศาสนจักรจึงต้องมีศีลอภัยบาป หรือศีลแห่งการคืนดี (the sacrament of reconciliation) ดังนั้นบาทหลวงในฐานะผู้รับใช้ของพระเจ้า และศาสนบริกรของพระศาสนจักร ได้รับอำนาจหน้าที่เพื่อจะอภัยบาปในนามของพระผู้เป็นเจ้า เพื่อให้ผู้ที่ทำผิดบาปสามารถที่จะชำระมโนธรรมที่ผิดบาปออกไปจากตน คืนดีกับอำนาจสูงสุดคือพระผู้เป็นเจ้า และคืนดีกับพี่น้องในสังคม เพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่ เป็นการปลดความผิดบาปออกจากตน

ถ้าผู้ป่วยไม่จำเป็นต้องนอน จะรับศีลเจมในโบสถ์หรือในสถานที่ที่เหมาะสมแห่งอื่นก็ได้ สถานที่นั้นจะต้องจัดเตรียมที่นั่งอย่างเหมาะสมให้แก่คนเจ็บป่วย และจะต้องมีที่พอให้ญาติมิตรที่จะมาร่วมในพิธีชุมนุมกันได้

ในกรณีของการอภิบาลผู้ป่วยในโรงพยาบาล โดยหลักการของศาสนาถือว่าไม่ใช่แต่ผู้ป่วยเท่านั้นที่ต้องต่อสู้กับความเจ็บป่วย หมอและผู้ที่อุทิศตนเพื่อช่วยผู้ป่วยไม่ว่าด้วยวิธีใด ก็ต้องถือว่าตนมีหน้าที่ต้องทำหรือทดลองการทุกอย่าง ที่เห็นว่าจะเป็นการบรรเทาคนเจ็บป่วย ไม่ว่าทางกายหรือวิญญาณ การประพาดดังนี้เป็นการปฏิบัติตามที่พระคริสตเจ้าทรงกำชับให้ไปเยี่ยมคนเจ็บป่วย เหมือนกับที่ตรัสว่า เราต้องเอาใจใส่มนุษย์หมดทั้งตัว คือต้องให้ทั้งความช่วยเหลือทางกายและความบรรเทาทางวิญญาณ¹⁴ แต่กระนั้นก็ตาม บาทหลวงก็ควรคำนึงถึงคนเจ็บป่วยอื่นที่บังเอิญนอนอยู่ในที่เดียวกัน คือ ต้องพิจารณาดูว่าเขาจะร่วมในพิธีได้บ้าง หรือกลับจะรู้สึกเหน็ดเหนื่อย หรือกลับจะรู้สึกรำคาญ ถ้า

¹⁴ คณะกรรมการพิธีกรรมแห่งประเทศไทย. พิธีเจมและอภิบาลคนเจ็บป่วย. 1984, น. 21.

เขาไม่ใช่คาทอลิก ถ้าผู้ป่วยมีความประสงค์บาทหลวงจะสามารถอวยพรปกมือ¹⁵ เหนือผู้ป่วยแต่ละคนได้ แต่จะไม่เจมน้ำมันให้แต่ละคนที่ศีรษะเพราะเป็นศีลศักดิ์สิทธิ์ที่สงวนไว้สำหรับผู้ที่เป็สมาชิกของคาทอลิกคือผู้ที่รับศีลล้างบาป (Baptism) แล้วเท่านั้น

การประกอบพิธีกรรม ทำได้ทั้งที่บ้านและที่โรงพยาบาล กรณีของโรงพยาบาลบาทหลวงเลือกใช้พิธีสงฆ์มหาสนิทแบบสั้นให้แก่คนเจ็บป่วยหลายคน ซึ่งอาจอยู่ในห้องต่าง ๆ ภายในอาคารเดียวกัน เริ่มจากถ้ามีคนเจ็บป่วยต้องการสารภาพบาป ก็ให้บาทหลวงฟังเขาก่อนจะเริ่ม แจกศีลซึ่งพิธีอาจเริ่มได้ในโบสถ์หรือในห้องคนเจ็บป่วย และเมื่อประกอบพิธีเสร็จสิ้นแล้ว บาทหลวงชวนผู้ป่วยและครอบครัวสนทนาถึงคุณค่าและความหมายในประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา หรือความทรงจำ ความประทับใจที่ดี ๆ เพื่อเป็นรางวัลของชีวิตที่สามารถสัมผัสได้

ช่วงงานศพ

การฝังศพจะเริ่มด้วยการประกอบพิธีที่สถานที่ตั้งศพ ซึ่งอาจเป็นที่บ้านหรือศาลาพักศพที่วัดญาติของผู้ตายจะเชิญบาทหลวงมาทำพิธีเชิญศพ โดยบาทหลวงจะประกอบพิธีสวดภาวนาอุทิศให้แก่ผู้ตายและประพรมน้ำเสก อาจมีบทสวดเพื่อคลายความเศร้าโศกแก่ญาติผู้ตายบ้างตามสมควร

เมื่อสวดภาวนาจบแล้วจึงจัดขบวนแห่ศพแล้วเคลื่อนไปยังโบสถ์เพื่อทำพิธี ระหว่างเคลื่อนศพจะมีการสวดสดุดีแก่ผู้ตาย เป็นทำนองอ่อนหวานพระเจ้าให้ทรงโปรดรับวิญญาณของผู้ตายไปอยู่ร่วมในสวรรค์ จนกระทั่งถึงโบสถ์บาทหลวงจึงประกอบพิธีเชิญศพเข้าสู่โบสถ์อีกครั้ง

การตั้งศพเพื่อทำพิธีภายในโบสถ์จะต้องจัดวางหีบศพให้ศีรษะของผู้ตายหันไปทางประตูโบสถ์ส่วนเท้าหันไปทางแท่นทำพิธี รูปแบบการจัดวางหีบศพเช่นนี้เป็นไปตามลักษณะของผู้ตายขณะทำพิธีต่าง ๆ ในโบสถ์เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ นั่นคือหันหน้าเข้าหาแท่นทำพิธี ในทางกลับกันหากผู้ตายเป็นบาทหลวงก็จะหันศีรษะไปทางแท่นทำพิธี และหันเท้าไปทางประตูโบสถ์

ก่อนเริ่มพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีจะได้รับแจกดอกไม้สดและห่อดินหรือดินสอพอง เพื่อนำไปวางในหลุมศพของผู้ตายที่สุสาน ส่วนการประกอบพิธีมิสซาหน้าศพในโบสถ์อาจมีหรือไม่มีก็ได้ ขึ้นอยู่กับญาติของผู้ตายว่าต้องการให้ทำพิธีให้หรือไม่

เมื่อพิธีในโบสถ์เสร็จสิ้นลงแล้วจึงจัดขบวนแห่ศพไปยังสุสาน ก่อนที่จะบรรจุหีบศพลงในสุสานนั้น บาทหลวงจะประกอบพิธีเสกหลุมศพนั้นเสียก่อน โดยมีการสวดภาวนา ประพรมน้ำเสกและถวายกำยานที่หลุมศพ ในช่วงนี้สามารถนำหีบศพลงหลุมได้เลย หรืออาจรอจนช่วงทำพิธีก็ได้ บาทหลวงจะ

¹⁵ เป็นประเพณีเก่าแก่ที่จะขอพร ขอการคุ้มครองจากพระผู้เป็นเจ้า ให้ลงมาปกเหนือผู้ที่ต้องการ หรือเรียกว่าการสวดภาวนาให้ เพื่อขอให้พระเจ้าประทานพร (คำอธิบายจากบาทหลวงวินัย บุญลือ จิตตภาสิการนักศึกษาคาทอลิก สอนเจดริน จังหวัดเชียงใหม่.)

สวดภาวนาอุทิศแก่ผู้ตาย และเป็นผู้หย่อนห่อดินพร้อมด้วยดอกไม้ลงในหลุมก่อน จากนั้นญาติและผู้ร่วมพิธีจึงหย่อนห่อดินและดอกไม้ตาม เมื่อครบทุกคนแล้วจึงปิดหลุมศพเป็นอันเสร็จพิธีการฝังศพ

หลังจากนั้น เป็นช่วงบรรยากาศที่เรียบง่ายสำหรับญาติ เพราะร่างของผู้ตายได้เคลื่อนไปฝังที่สุสาน แยกได้ทยอยกลับบ้านไปหมด จึงจำเป็นที่คนในชุมชนจะต้องมีการเยี่ยมเยียนพุดคุยสนทนากับญาติ รวมถึงความรู้สึกต่าง ๆ และมีการภาวนาอธิษฐานกันสั้น ๆ เป็นการขอบคุณพระเจ้าที่ผ่านมาทางพี่น้องเพื่อนบ้าน ชุมชน ที่มาร่วมตลอดงานที่ผ่านมา ต่อจากนั้นครอบครัวจะมีการจัดพิธีน้มนัสการพระเจ้าระลึกถึงผู้จากไปจัดเป็นระยะ ๆ เช่น 7 วัน 100 วัน หรือ 1 ปี ตามความประสงค์หรือเหมาะสมในวาระต่าง ๆ

มิติทางจิตวิญญาณกับการประยุกต์ศาสนาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

ตามที่กล่าวมาข้างต้นว่า การแพร่หลายคริสต์ศาสนาในประเทศไทย กลุ่มเป้าหมายเริ่มแรกคือคนกลุ่มน้อยในประเทศไทย นั่นคือ ชาวไทยภูเขาและชาวไทยเชื้อสายจีน ดังนั้น คริสต์ศาสนาในระดับชุมชนจึงมีรูปแบบพิธีกรรมที่มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละบริบทท้องถิ่น ดังกรณีของชาวไทยเชื้อสายจีน อาทิ พิธีปลงศพหากเป็นคริสตชนทั่วไปจะไม่มีการไว้ทุกข์ แต่สำหรับชาวไทยเชื้อสายจีนคาทอลิกในบางชุมชนจะมีการไว้ทุกข์ให้ผู้ตาย 100 วัน¹⁶ จากนั้นก็จะทำพิธีปลดทุกข์และสวดภาวนาสุขสำราญ ระหว่างการไว้ทุกข์นั้นจะมีการไหว้ทุก ๆ 10 วัน แต่จะไม่มีการไว้ทุกข์ช่วงตรุษจีน และในเรื่องการตอกตะปูปิดฝาโลง มีข้อแตกต่างจากชาวไทยเชื้อสายจีนทั่วไปคือ พิธีศพจีนจะตอกตะปูปิดฝาโลงตั้งแต่วันแรกของการทำพิธี และเชิญผู้ที่มีชื่อเสียงหรือเป็นที่นับถือของครอบครัวผู้ตายมาตอกตะปู ส่วนชาวไทยเชื้อสายจีนคาทอลิกจะตอกตะปูปิดฝาหีบศพในวันทำพิธีปลงศพ และจะให้ซินแซเป็นผู้ตอกตะปูก่อน ตามด้วยลูกชายคนโตของผู้ตาย และจะฝังศพทันทีในวันที่ทำพิธีปลงศพ โดยไม่มีการเก็บศพไว้ ส่วนชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มอื่นอาจเก็บศพไว้สักระยะหนึ่งด้วยเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งหรืออาจฝังเลยก็ได้

นอกจากนี้ ยังมีพิธีกรรมต่อเนื่องจากงานศพซึ่งสะท้อนความเชื่อเรื่องการนับถือและการปฏิบัติต่อวิญญาณบรรพบุรุษของชาวไทยเชื้อสายจีนอยู่ในตัวพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนา นั่นคือ พิธีเสกสุสาน

พิธีเสกสุสานเป็นพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาที่จัดขึ้นทุกปี โดยจะมีการประกอบพิธีในวันระลึกถึงผู้ตายช่วงต้นเดือนพฤศจิกายนซึ่งเป็นวันที่ถัดจากวันฉลองนักบุญ ตามหลักความเชื่อทางคริสต์ศาสนาได้กล่าวถึงวันระลึกถึงผู้ตายว่า เป็นวันที่คริสตชนจะได้ระลึกถึงวิญญาณของผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยการสวดภาวนาและทำกิจใช้โทษบาปเพื่ออุทิศให้แกผู้ตาย

พิธีนี้เริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ เป็นวันที่กลุ่มเครือญาติมาพบกันพร้อมหน้าพร้อมตา เพื่อมาแสดงความเคารพและระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ถ้าผู้ใดไม่มาจะได้รับการตักเตือนจากกลุ่มเครือญาติ ดังนั้นถ้าใครไม่มาเพราะมีความจำเป็นอย่างหนึ่งอย่างใด ก็จะฝากเทียนมากับญาติที่มาร่วมพิธีให้นำ

¹⁶ รุ่งนภา พรหมณวงศ์. อ้างแล้ว, น.64.

มาปักบนหลุมศพบรรพบุรุษแทนตนเอง หรือหากมาร่วมพิธีในตอนเช้าไม่ได้ก็สามารถนำเทียนมาจุดปักหลุมศพได้ตลอดทั้งวัน แต่โดยทั่วไปนิยมมาร่วมพิธีตอนเช้าในช่วงที่บาทหลวงประกอบพิธีกันมากกว่า¹⁷

นอกจากนั้น การสวดภาวนา ในการสวดศพแต่ละคืนก่อนนำไปฝังในวันสุดท้าย จะเน้นบทสวดภาษาไทยและเพลงภาษาละติน (Veni Sancte Spiritus) สลับกัน เนื่องจากปัจจุบันผู้รู้ภาษาจีนในชุมชนต่าง ๆ มีไม่มากนัก โดยบทสวดภาษาไทยมีเนื้อหาถึงประวัติพระเยซูและการคืนชีพของเนื้อหนึ่ง บทสวดวอนขอพระแม่มาเรีย ผู้เป็นมารดาของพระเจ้า และการอ่านจดหมายนักบุญเปาโลอัครสาวกถึงชาวโรม ซึ่งมีเนื้อหาว่าผู้ตายได้เสียชีวิตไปแล้ว จึงได้มีพิธีกรรมการสวดอ้อนวอนอุทิศส่วนกุศลแด่ผู้ล่วงลับ เพื่อให้ดวงวิญญาณได้ไปสู่ความสงบ วิงวอน

ขอให้พระแม่มาเรียภาวนาให้แก่เรา นำดวงวิญญาณทุกดวงให้รอดพ้นจากห้วงบาป นอกจากนั้นเป็นการสวดให้วิญญาณไปสู่ที่เย็น ได้เห็นพระพักตร์ของพระองค์ และวอนขอให้โปรดรับวิญญาณของผู้ตาย(เอ๋ยชื่อ)เข้าสู่สวรรค์

กล่าวได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับศพตามหลักศาสนาคริสต์มีความเชื่อว่าร่างกายของคนตายควรได้รับความเคารพ เพราะกายคือเครื่องมือของใจที่จะทำดี กายทุกกายจะถูกปลูกเพื่อรวมกับวิญญาณอีกครั้ง เพราะฉะนั้นจึงไม่นิยมเผาศพแต่จะฝังฝังดิน ไว้ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าแม้คนจะตายแล้วแต่ความสัมพันธ์ทางใจยังคงอยู่ ฉะนั้น การไปเยี่ยมเยือนที่หลุมฝังศพ และการสวดมนต์ให้กับคนที่จากไป จึงยังคงมีความสำคัญและควรทำอยู่อย่างต่อเนื่อง¹⁸ เนื่องจากการสวดมนต์ภาวนาและประกอบกิจใช้โทษบาปให้ผู้ตาย ทำให้ทุกคนได้ประโยชน์เนื่องจาก วิญญาณของผู้ตาย

ได้รับความช่วยเหลือ ส่วนผู้ที่โศกเศร้าเพราะเขาได้จากไป ก็ได้รับการปลอบโยนและมีความหวังในการดำรงชีวิตต่อไป

สรุป

ความตายในทัศนะของคริสตชนคือ การกลับสู่ชีวิตนิรันดร์ หรือการได้พบพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายในทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การดูแลหลุมศพไปจนถึงการให้กำลังใจญาติและคนในครอบครัวให้เผชิญกับความจริงอันหลีกเลี่ยงไม่ได้นี้ ตลอดจนการสวดภาวนาในคืนก่อนการฝังศพและพิธีกรรมการฝังศพ ต่างมีเนื้อหาของการกลับสู่พระหัตถ์ของพระผู้เป็นเจ้า

¹⁷ รุ่งนภา พรหมณวงศ์. อ้างแล้ว, น.65-66.

¹⁸ บาทหลวงบรรจง สันติสุขนิรันดร์ บรรยายเรื่องทัศนะเรื่องความตายจากศาสนาคริสต์ จากเอกสารสรุปการเสวนาเครือข่ายการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ครั้งที่ 3 เรื่อง “ศาสนากับการดูแลผู้ป่วยใกล้ตาย” 20 พฤศจิกายน พ.ศ.2547 ณ ห้องประชุมมณฑลนาวัน ชั้น 10 ตึกสก. โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ จัดโดย คณะอนุกรรมการพัฒนาการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธรูปศาสนาและสังคมไทย (คพส.)

กล่าวได้ว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับผู้ป่วยระยะสุดท้ายและงานศพที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวคริสต์ ไม่เพียงแต่เป็นการชุบชูจิตวิญญาณของผู้ป่วยและญาติ แต่การผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเยี่ยมผู้ป่วย และการมาร่วมพิธีกรรมงานศพ ผู้เข้าร่วมในชุมชนต่างได้สัมผัสมิติทางจิตวิญญาณของความเป็นพวกพ้องผู้มีศรัทธาร่วมในพระเจ้าองค์เดียวกัน และวิถีของความสงบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความตายจึงไม่ใช่เป็นเพียงความโศกเศร้าสูญเสีย แต่ยังเป็นวาระของการตระหนักรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของชีวิตด้วยในเวลาเดียวกัน

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการพิธีกรรมแห่งประเทศไทย. *พิธีเจิมและอภิบาลคนเจ็บป่วย*. (มปพ.), 1984.
- คณะทำงานด้านการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย โครงการส่งเสริมการดูแลผู้ติดเชื้อและผู้ได้รับผล
กระทบจากเอดส์ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย. *พิธีกรรมและการจัดการเกี่ยวกับ
งานศพ คู่มือการดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้าย ชุดที่ 5*. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2546.
- บาทหลวงเชิดชัย จิตเรखा. ความต้องการและการอภิบาลด้านจิตวิญญาณในผู้ป่วยใกล้ตาย.
แสงธรรมปริทัศน์. ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม) 2546/2003.
- บาทหลวงบรรจง สันติสุขนิรันดร์ บรรยายเรื่องทัศนะเรื่องความตายจากศาสนาคริสต์ จากเอกสาร
สรุปการเสวนาเครือข่ายการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ครั้งที่ 3 เรื่อง “ศาสนากับการดูแลผู้ป่วย
ใกล้ตาย” 20 พฤศจิกายน พ.ศ.2547 ณ ห้องประชุมมงคลนาวิน ชั้น 10 ตึกสก.โรงพยาบาล
จุฬาลงกรณ์ จัดโดย คณะอนุกรรมการพัฒนาการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย โรงพยาบาลจุฬาลง
กรณ์ เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย (คพส.).
- บาทหลวงวุฒิชัย อ่องนาวา. “มนุษย์คือบุคคลผู้เป็นฉายาของพระเจ้า” แนวคิดเรื่องมนุษย์ของพระ
สันตะปาปา ยอห์น ปอล ที่ 2. *แสงธรรมปริทัศน์*. ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม) 2548/2005.
- รุ่งนภา พรหมณ์วงศ์. *การอ้างชาติพันธุ์ของชุมชนชาวจีนคาทอลิกผ่านพิธีศพ: กรณีศึกษาชุมชน
คาทอลิกบ้านบางนกแขวก ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม*.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.
- เสรี พงศ์พิศ . *ศาสนาคริสต์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- หนังสือที่ระลึกงานศพ มิสซาและพิธีปลงศพ เปโตร มานิตย์ ด้งรักษ์ วันที่ 26 มกราคม ค.ศ.2006
ณ สุสานวัดเซนต์ปอล แปดริ้ว จังหวัดฉะเชิงเทรา.